روش‌های مالکیت فکری در بنگاه‌های کارآفرین

■ بهنام حبیبی درگاه[۱]
■ معرفت نجفی سوها[۲]

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۲/۱۱
تاریخ پذیرش: ۹۷/۵/۲۴

چکیده

مالکیت فکری شامل هر گونه آفرینش فکری بشری است که به صورت غیرملموس بوده و دارای ارزش اقتصادی در بازار است. طراحی نظام حقوقی کارآ به منظور شناسایی ایده‌ها، اختراعات و نوآوری‌ها، بر عهده حقوق مالکیت فکری است. این سیستم با شناسایی گونه‌های اموال فکری به دنبال حمایت مؤثر از آنها در جهت تجاری سازی و کاربست عملی است. بنابراین ویژگی فکری بودن و خلاقیت داشتن اموال فکری، فضایی مساعد برای رقابت عادلانه در بازار مبتنی بر اقتصاد دانایی محور را ایجاد می‌نماید. از سوی دیگر زیرساخت‌های کارآفرینی و بازدهی کیفی شرکت‌های دانش بنیان، متکی بر نظام مالکیت فکری است. مهندسی کسب و کار، پی ریزی نشان‌ها و برندهای تجاری، آفرینش اثر موسیقیایی و مواردی از این دست، نیازمند بنیان‌های حقوقی روزآمد و کارکرد گرا است. از این رو باید اذعان داشت که تحلیل اقتصادی مالکیت فکری با اهدافی نظیر ایجاد انگیزه، جریان سازی رقابت عادلانه و توسعه اقتصادی، رابطه تنگاتنگ با درک فرصت‌های بازار داخلی و بین المللی از یک سو و بازنگری در قواعد حقوقی صنعت کارآفرینی از سوی دیگر دارد. چالش‌های فرهنگی و حقوقی در حوزه مالکیت فکری ایران مانع بزرگ در راستای همگام شدن با داده‌های اقتصاد دانایی محور و فرصت‌های تجاری محسوب می‌شود. چالش‌های بین المللی مالکیت فکری نیز عامل دیگر در مسیر رشد و توسعه تجارت بین الملل احتجاج می‌شود. در مقاله کنونی ضمن تبیین جایگاه مالکیت فکری و بیان اهمیت ملازمه آن با اقتصاد دانش بنیان، بویژه صنعت کارآفرینی، اقدام به شناسایی چالش‌های داخلی و بین المللی حقوق مالکیت فکری ایران نموده و در پایان، روش‌های حمایتی از بنگاههای کارآفرین در سه محور حمایت‌های تسهیل محور، حمایت‌های تشویق محور و حمایت‌های ترمیمی – تنبیهی، مورد واکاوی قرار گرفته‌اند.

لغات کلیدی: مالکیت فکری، بنگاه‌های اقتصادی، صنعت کارآفرینی، حمایت کارآمد

---

۱ . استادیار دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج.
۲ . دانشجوی دورهٔ دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قشم، نویسندهٔ مسئول
رایانامه: drhabibi1361@yahoo.com

مقدمه

مالکیت فکری ابزاری برای دستیابی به اهداف تجاری است. مالکیت فکری شامل هر گونه آفرینش فکری بشری است که به صورت غیرملموس بوده و دارای ارزش اقتصادی در بازار می‌باشد. بنابراین دو ویژگی ماهوی مالکیت فکری را باید ویژگی فکری و ویژگی خلاقیت برشمرد. ویژگی فکری بودن مالکیت موجب تمایز آن از سایر اموال سنتی می‌شود. لکن ویژگی خلاقیت نیز بیان کننده دانش – بنیان بودن مالکیت فکری و ابتکاری بودن آن است. جلوه‌های مالکیت فکری نیز می‌تواند هر نوع اثر هنری، ادبی و صنعتی باشد که در بازار اقتصادی محل عرضه و خدمات قرار می‌گیرند.

بدون تردید مالکیت فکری باید توجیه اقتصادی و مادی داشته باشد. در غیر اینصورت اطلاق عبارت « مالکیت» به آن، بی معنی خواهد بود. انگیزه اقتصادی در جلوه‌های مالکیت فکری دارای آثار مهمی است. اثر اول توجیه اقتصادی مالکیت فکری مربوط به تداوم انگیزه در خلق آثار نوین فکری است. ولی اثر دوم بیانگر ایجاد رقابت منصفانه می‌باشد. بنابراین از آنجا که انگیزه و رقابت دو متغیر بسیار مهم در اقتصاد است، به همین خاطر جنبه‌های اجتماعی آفرینش‌های فکری در کنار جنبه‌های خصوصی (شخصی) آن، توامان، در نظر گرفته می‌شوند. این دو جنبه از مالکیت فکری تنها زمانی می‌توانند به کارآیی اقتصادی دست یابند که به حد تعادل برسند(Michael,2007,p.347) .

از سوی دیگر نیک می دانیم که اقتصاد دانش – بنیان با صنعت کارآفرینی ملازمه‌ای ناگسستنی دارد. نوآوری در مدیریت کسب و کار، خلق اختراعات جدید، پی ریزی برندهای اقتصادی[۳]، آفرینش اثر موسیقیایی و بسیاری نمونه دیگر که به قصد درآمد و انتفاع انجام می‌شود، در حیطه کارآفرینی تعریف می‌شوند. بنابراین از آن جهت بین مالکیت فکری و کارآفرینی ملازمه‌ای ناگسستنی است که شاخص‌های خلاقیت مورد حمایت را حقوق مالکیت فکری معین می‌کند. حقوق مالکیت فکری در مرحله بعدی نیز آر آفرینش‌های فکری حمایت می‌نماید.

در مقاله حاضر و در ابتدا ضمن کاوش در مفهوم مالکیت فکری و پرداختن به چالش‌های آن، به ترتیب و طی گفتارهایی، روش‌های حمایت از بنگاههای کارآفرین بیان خواهد شد.

۱- مفهوم مالکیت فکری

مالکیت فکری عبارت از مجموع آفرینش‌های فکری غیرملموس که دارای ویژگی‌های ابتکاری، بدیع و متمایز بوده و از توجیه اقتصادی برخوردار اند. در تعریف دیگری مالکیت فکری به « حقوقی که به صاحب آن اختیار انتفاع انحصاری از فعالیت و فکر و ابتکار انسان را می‌دهد» آمده است (Chisum,2011,p.828). بند ۸ از ماده ۲ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری مصوب ۲۰۰۲ و بند ۲ ماده ۱ از کنوانسیون تریپس (TRIPs) از مالکیت فکری تعریفی بعمل نیاورده و صرفاً به مصادیق مالکیت فکری از جمله حق اختراع، علائم تجارتی، طرح‌های صنعتی و غیره پرداخته‌اند. در حقوق ایران نیز برای اولین بار از واژه « مالکیت فکری» در ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیک

---

۳ - امروزه نشان‌های (برندها) تجارتی در زمره سرمایه نامشهود بنگاههای اقتصادی به حساب می‌آیند. در واقع، برند یا نشان تجاری هویت و شناسنامه کالا و خدمات تلقی می‌گردد.

مصوب ۱۳۸۲ استفاده شد. لکن در این ماده نیز تعریفی از آن ارائه نشده است. با توجه به جنبه‌های مالکیت فکری و اهداف ترسیم شده برای آن، می‌توان مالکیت فکری را « حق پدیدآورنده (گان) نسبت به هر گونه استیفاء اقتصادی به نحو انحصاری و مدت دار از اثر فکری منتسب به وی» تعریف نمود. با این وصف حقوق مالکیت فکری دو اثر ایجابی و سلبی بهمراه دارد. اثر ایجابی در حمایت از پدیدآورندگان جهت انتفاع مادی است. اثر سلبی نیز منع هر گونه تعرض به اثر فکری پدیدآورندگان از سوی اشخاص ثالث یا رقبای تجارتی است. همین حمایت‌ها است که بستر « تخریب خلاقانه[۴]» را در کارآفرینی فردی و سازمانی موجب شده و راه را برای توسعه اقتصادی کشورها، هموار می‌نماید.

❐ ۲- اهداف نظام مالکیت فکری

در علم کارآفرینی مرسوم است که حمایت از ارزش مهمتر از خلق ارزش است. بنابراین ایجاد فرصت‌های کارآفرینانه و طرح نو درانداختن در مدیریت کسب و کار، نیازمند حمایت حقوقی است. لکن نظام حقوقی که بموقع و مؤثر باشد می‌تواند نبض فعالیت‌های کارآفرینانه را ساماندهی و هدایت نماید. با این نگرش و با ملاحظه جنبه‌های اخلاقی و اقتصادی مالکیت فکری، اهداف آن را باید احصاء نمود.

۲-۱- کارآیی

مهم‌ترین هدف از حمایت در نظام مالکیت فکری را باید « نظریه کارآیی» به شمار آورد. کارآیی اصالتاً یک مفهوم اقتصادی است که طی آن از منابع موجود، مطلوب‌ترین استفاده برده می‌شود. بنابراین ارتقای بهره وری جهت دستیابی به بیشترین نفع محتمل، کارآیی نامیده می‌شود (posner,2005,p.58). در مقدمه کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری نیز این هدف مورد توجه قرار گرفته است. بدیهی است که نظام مالکیت فکری ناکارآمد، اقتضای وجود یک سیستم اقتصادی دانش – بنیان را از بین می‌برد. انگیزه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. فضای رقابت ناعادلانه و تقلب – محور را گسترش می‌دهد و در نهایت قدرت خلاقیت از جامعه رخت بر می‌بندد.

۲-۲- ایجاد انگیزه

به لحاظ اقتصادی تداوم انگیزه با اهمیت‌تر از خلق انگیزه موردی است. پویایی در انگیزه نیازمند حمایت از طریق نظام مالکیت فکری است. ماده ۷ معاهده تریپس، هدف از این معاهده را ایجاد انگیزه در نزد پدیدآورنده (گان) و سایر اشخاص معرفی می‌نماید[۵]. بارزترین انگیزه در خلق آفرینش‌های

---

۴ - نظریه " تخریب خلاقانه یا سازنده" رهاورد مکتب اقتصادی شیکاگو است که طی آن سازو کار و نظم قدیمی اقتصاد به هم ریخته و سامان نوین در اقتصاد وارد می‌شود. ر.ک مقیمی، سید محمد، داریانی، محمود، " مبانی کارآفرینی"، نشر فراندیش، چاپ چهاردهم، زمستان ۱۳۹۱، صص ۱۱۱ و ۱۱۲

5 - Agreement On Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights. Article7 (objectives): The protection and enforcement of intellectual property rights should

فکری، انگیزه اقتصادی است. انگیزه اقتصادی موهبتی است که اختیار انتفاع مادی از اثر فکری را به پدیدآورنده می‌دهد. لکن این انتفاع باید « معقول و متعارف» باشد. مدت معقول بودن حمایت اقتصادی از پدیدآورنده به معنی « دادن فرصت به وی جهت بهره برداری‌های مقتضی» است. از سوی دیگر نیز یکی از نشانه‌های « مدت معقول»، پی ریزی انگیزه‌های بعدی برای پدیدآورنده و دیگر اشخاص جهت تداوم آن است.

۲-۳- ایجاد رقابت

اصل نخستین در اقتصاد بازار آزاد، رقابت است. رقابت واقعی زمینه ساز ایجاد فرصت و درک اقتصادی آن است. لکن رقابت غیر واقعی سم مهلک برای بنگاههای کارآفرین محسوب می‌شود. طراحی نظام مالکیت فکری باید بر مبنای ایجاد فضای رقابت باشد. رقابت در آفرینش‌های فکری موجب رشد و توسعه اقتصادی می‌شود. اثر دیگر ایجاد رقابت، تشویق فعالیت خلاقانه و بوجود آوردن فضایی مساعد برای آفرینش‌های بعدی است. در هر حال اصل رقابت هم موجب تسهیل حمایت می‌شود و هم موجب تسریع در آفرینش می‌شود.

❐ ۳- چالش‌های مالکیت فکری

همانگونه که قبلاً نیز گفته شد، مهندسی خلاقیت در جوامع، بیشتر، بر پایه نوع و سطح نظام حقوقی، بویژه نظام مالکیت فکری، بنا نهاده شده است. طراحی نظام مالکیت فکری کارآمد، نردبان توسعه اقتصاد و صنعت کارآفرینی است. لکن چالش‌های مالکیت فکری از کارآیی و اثر بخشی آن خواهد کاست. از دیگر سو، ما هنگامی می‌توانیم به روش‌های مالکیت فکری برای حمایت از بنگاههای کارآفرین، بخصوص بنگاههای کوچک و متوسط، دست یازیم که آسیب‌ها و چالش‌های مربوط به قواعد مالکیت فکری را پیش بینی، و تا اندازه‌ای که ممکن باشد، کنترل کرده باشیم. در اینجا و با لحاظ قوانین راجع بر مالکیت فکری ایران، به ترتیب، به چالش‌های داخلی و بین المللی مالکیت فکری ایران خواهیم پرداخت.

۳-۱- چالش‌های داخلی

دو چالش عمده در این رابطه قابل مثال است. نخست چالش فرهنگی است که در دو ساحت چالش فرهنگ حقوقی و عمومی باید در نظر گرفت و سر آخر چالش قانونی نظام مالکیت فکری است.

۳-۱-۱- چالش فرهنگی

چالش مهم داخلی نظام مالکیت فکری ایران به فرهنگ حقوقی ایران بر می‌گردد. شاید هم بتوان عنوان تاریخی نیز بدان داد. در حقوق مالکیت ایران، تمامی « اموال»، به اعتبار « اموال ملموس و

---

contribute to the promotion of technological innovation and …

عینی» تعریف شده‌اند. ملاحظه ماده ۱۱ و ۳۳۸ از قانون مدنی ایران، که به ترتیب، مربوط به بیان « اقسام اموال» و « تعریف قرارداد بیع» است، نشان دهنده لزوم رکن « عینی» مال است. همین برداشت در باب‌هایی نظیر باب مسئولیت مدنی نیز وجود داشته وتلف یا تسبیب « اموال عینی» موجب مسئولیت تلقی شده است. برداشت « ملموس و عینی» از اموال در تعاریف قانونی نیز باعث شده است تا آثار اموال نیز محدود تفسیر شود. به عنوان نمونه، رهن گذاشتن اموال در قوانین ایران، محدود به « عین معین» شده است (ماده ۷۷۴ قانون مدنی) [۶]. به این چالش باید نگرش فرهنگ عمومی را نیز افزود که به موجب آن، آثار فکری در نزد عرف، ارزشی همتراز با آثار غیر فکری ندارد. به همین خاطر است که کپی غیرقانونی از یک فیلم سینمایی یا استفاده بلارجاع از یک کتاب را آسان‌تر از سرقت یک عدد تخم مرغ می‌دانند[۷].

۳-۱-۲- چالش قانونی

جهت تسهیل در انتقال مطلب، چالش‌های قانونی نظام مالکیت فکری را به چالش‌های ماهیتی و چالش‌های اثباتی تقسیم می‌نماییم. به طور کلی منظور ما از چالش‌های قانونی، بر پایه مطالعات اقتصاد اثباتی و دستوری؛ هر دو؛ است. در واقع، چالش‌های مربوط به قواعد مالکیت فکری عاملی برای عدم حمایت یا حمایت ناکافی از صنعت کارآفرینی و مدیریت کسب و کار جدید است.

۳-۱-۲-۱- چالش‌های ماهوی

بررسی مجموعه مقررات مالکیت فکری ایران از جمله قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ نشان می‌دهد که قانونگذار ایران در حوزه قانونگذاری برای حمایت از گونه‌های متنوع مالکیت فکری، « برنامه تقنینی منسجم و دقیق» نداشته است. تنوع گونه‌های مالکیت فکری و قدیمی بودن قانون فوق، نشان گر ناکارآ بودن مهمترین قانون در حوزه نظام مالکیت فکری ایران است. در این قانون بسیاری از حوزه‌های نظام مالکیت فکری به سکوت واگذار شده است و از عناصر فکر جمعی همچون فولکلور، دانش سنتی و یا نشانه‌های جغرافیایی، حمایت درخور نشده است[۸]. بماند که قانون گذار ایران طی سالهای قبلی تلاش نموده است تا از نرم افزارهای رایانه‌ای، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، آثار صوتی – تصویری و یا ارقام گیاهی، در قالب قوانین خاص، حمایت نماید. لکن فقدان قانون جامع، روزآمد و کارآ بیش از پیش احساس می‌شود.

تزلزل اصالت مفهوم مالکیت فکری و فقدان سیاست‌های تقنینی مرتبط با مالکیت فکری سازمانی

---

۶ - ماده ۷۴۴ قانون مدنی ایران: مال مرهون باید عین معین باشد و رهن دین و منفعت باطل است.

۷ - همین نگرش در مالکیت فکری اجتماعی و جلوه‌های فولکلور نیز مشهود است. نمادهایی نظیر ادبیات بومی، صنایع دستی و طب سنتی که معرف تمدن یک جامعه هستند، آنگونه که شایسته است، مورد حمایت قرار نمی‌گیرند. جهت مطالعه مستوفی در این خصوص به کتاب حبیبی، بهنام، " حقوق فولکلور (فرهنگ عامه)، انتشارات مجد، ۱۳۸۸ مراجعه شود.

۸ - جهت مطالعه بیشتر ببینید حبیبا، سعید، " چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری"، فصلنامه حقوق، دوره ۳۷، شماره ۴، ۱۳۸۶

(شرکتی) از دیگر آسیب‌های ماهیتی راجع به قوانین مالکیت فکری ایران در حوزه تجارت بین الملل است.

۳-۱-۲-۲- چالش‌های اثباتی

بی تردید یکی دیگر از ابزارهای حقوقی راجع به حمایت از بنگاههای کارآفرین را باید در مرحله دادرسی بیان کرد. هنگامی که طرح تجارتی به سرقت می‌رود، آن زمان که اختراع شخص دیگری به نام شخص غیر مستحق ثبت شده و یا در حال ثبت شدن است، وقتی که تکثیر غیرمجاز از اثر موسیقی فردی صورت گرفته و بسیاری نمونه دیگر، همگی، حکایت از نقض مالکیت فکری صاحب اثر را دارند (Herbert,2003,p.1719). در اینجاست که قواعد دادرسی مالکیت فکری می‌تواند نقش اثباتی و فوری ایفاء نماید و رویکردی ترمیمی – تنبیهی به خود بگیرد.

با مطالعه در قوانین مالکیت فکری ایران به چالش‌هایی در این زمینه برمی خوریم که حائز اهمیت است. چالش اول مربوط به فقدان دادرسی ویژه در حوزه دعاوی مالکیت فکری است. به عبارت بهتر، دعاوی مالکیت فکری همچون دعاوی نظام خانواده و یا دعاوی تجاری از یک قانون عام پیروی می‌کنند. بی شک عام بودن نظام دادرسی می‌تواند دسترسی سریع و دقیق به حق از دست رفته را با چالش‌هایی مواجه سازد. چالش دوم در نظام مالکیت فکری ایران را علاوه بر نبود آیین دادرسی ویژه دعاوی مالکیت فکری، باید مربوط به نبود دادگاه تخصصی مالکیت فکری دانست. طبق قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران مصوب ۱۳۸۶، دعاوی مالکیت فکری در یکی از شعب دادگاههای عمومی تهران رسیدگی خواهد شد. با این وصف، قانونگذار ایران نه تنها به سمت « تخصصی نمودن دادگاههای مالکیت فکری» حرکت نکرده است، بلکه دادگاه ذیصلاح برای رسیدگی به دعاوی مالکیت فکری را صرفاً دادگاه استان تهران تعیین کرده است. بنابراین اگر نام تجاری و یا علامت تجاری یک شرکت که در استان تبریز اقامتگاه دارد، در استان دیگری مورد نقض قرار گیرد، مدعی نقض باید در دادگاه عمومی تهران اقامه دعوا نماید. بدیهی است که عدم توجه به آمایش قضایی در دعاوی مالکیت فکری و تمرکز آن در پایتخت، از دیگر چالش‌های فراروی تجار و شرکت‌های کارآفرین استدلال می‌شود[۹].

با عنایت به اینکه در حقوق تطبیقی به نهادهای جایگزین حل اختلاف، جهت رفع اختلافات تجاری تاکید می‌شود و همچنین با ملاحظه در قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه ایران که طی آن قوه قضائیه ایران مکلف شده است تا لایحه نهاد مستقل داوری را برای حل اختلافات اقتصادی به قوه مقننه تسلیم نماید، به نظر می‌رسد که از ظرفیت نهادهای خصوصی حل اختلاف در دعاوی مالکیت فکری استفاده نشده است[۱۰]. بنابراین بر مبنای داده‌های اقتصاد هنجاری، یکی از چالش‌های اثباتی نظام مالکیت فکری ایران را باید عدم پیش بینی نهادهای جایگزین حل اختلاف به حساب آورد.

---

۹ - یکی از مباحث مهم در تحلیل اقتصادی سیستم قضایی، مساله اقتصاد شهری و آمایش قضایی است. بنابراین صلاحیت محلی نیز بر مبنای آمایش قضایی صورت می‌گیرد که هدف از آن، دسترسی (عینی) به سیستم قضایی است.

۱۰ - مرکز داوری و میانجیگری سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO Arbitration and Mediation Center) یک مرکز مستقل، بین المللی و غیرانتفاعی جهت حل اختلافات راجع به دعاوی مالکیت فکری بوده و نشان از اهتمام نهادهای بین المللی در استفاده از ظرفیت شیوه‌های جایگزین حل اختلاف دارد.

۳-۲- چالش‌های بین المللی

چالش‌های نظام مالکیت فکری ایران در حوزه بین المللی را باید درسه دسته کلی دسته بندی کرد. عدم عضویت ایران در سازمان تجارت تجانی (WTO) یکی از این چالش‌ها است. بررسی آثار عضویت کشورها در سازمان تجارت جهانی نشان دهنده اهمیت و کارکرد این سازمان است. شفاف سازی قوانین بازرگانی، تسهیل مقررات کمرگ، ایجاد تعادل در رفتارهای تجاری از قبیل عدم تبعیض در مقررات صادرات و واردات و بسیاری اصول تجاری حاکم بر بازرگانی بین المللی، عضویت در این سازمان و همسو شدن با سیاست‌های کلان آن را ابزاری برای برتری جویی اقتصادی کشورها تبدیل کرده است. از سوی دیگر مقررات مربوط به جنبه‌های تجاری مالکیت فکری (تریپس) یکی از اسناد این سازمان در خصوص مالکیت فکری است که ایران به آن، تا کنون، نپیوسته است.

عدم الحاق ایران به برخی عهدنامه‌های بین المللی در رابطه با مالکیت فکری نیز از دیگر چالش‌های بین المللی حوزه مالکیت فکری به حساب می‌آید. به عنوان مثال نمونه بارز مالکیت صنعتی را باید اختراع به شمار آورد. ثبت بین المللی اختراع یکی از موضوعات مهمی است که طی پیمان PCT[11] برای آن چاره اندیشی شده است. این پیمان به تسهیل ثبت بین المللی اختراعات کمک شایانی می‌نماید تا اختراع مخترعین مورد محافظت و حمایت بین المللی قرار گیرد.

انفعال ایران در ثبت بین المللی دارایی‌های فکری نیز مانعی برای برنامه توسعه مالکیت فکری ایران در سطح بین المللی قلمداد می‌گردد.

❑ ۴- روش‌های حمایت

هنگامی می‌توان از روش‌های مالکیت فکری در حمایت از بنگاههای کارآفرین سخن گفت که مقررات مالکیت فکری پاسخی مناسب به چالش‌های داخلی و بین المللی، از طریق تصویب قوانین کارآمد، داده باشد. با وجود این به نظر می‌رسد که دو روش حمایتی را در این رابطه بتوان شمارش نمود. روش حمایتی قبلی[12] و روش حمایتی بعدی[13] در زیر به هر دو روش خواهیم پرداخت.

۴-۱- روش حمایتی قبلی

روش حمایتی قبلی به منزله ایجاد بسترهای فرهنگی، آموزشی و قانونی در راستای حمایت از بنگاههای کارآفرین است. در واقع، اقتصاد دانایی محور بر مبنای فکر اقتصادی و تفکر زایش محور شکل می‌گیرد. بنابراین پیش بینی سیاست‌های راجع به خلاقیت و تجاری سازی ایده‌ها باید در حد یک برنامه فرهنگی ارتقاء پیدا نماید. بررسی نقشه جامع علمی کشور ایران مصوب سال ۱۳۸۹، قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه ایران مصوب ۱۳۸۹ و قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان و تجاری سازی نوآوری‌ها و اختراعات مصوب ۱۳۸۹، به تمامه، نشان دهنده اهتمام قانونگذار ایران بر

11 - The Patent Cooperation Treaty
12 - Ex Ante Protection
13 - Ex Post Protection

فرهنگ سازی در فرآیند حمایت از بنگاههای کارآفرین و افزایش رقم اختراعات در کشور ایران است.

روش دیگر حمایت از بنگاههای کارآفرین، آموزش شیوه تولید ایده و اختراع به بنگاههای کارآفرین است. آموزش شیوه ثبت دارایی‌های فکری و آموزش مقررات قانونی به کارآفرینان، از دیگر الگوهای آموزش محسوب می‌شوند[۱۴].

ایجاد بسترهای قانونی در رابطه با گسترش مالکیت فکری سازمانی و پیش بینی بیمه اختراعات در زمره روش‌های حمایت قبلی می‌باشد. خصوصی سازی مالکیت و مدیریت شرکت‌ها و بنگاههای اقتصادی را باید زمینه ساز رقابت و خلاقیت بیشتر دانست. خصوصی سازی به منزله برون سپاری دارایی‌های دولتی و یا مدیریت دارایی‌های دولتی است. بنابراین سپردن این دارایی‌ها و مدیریت آنها به بخش خصوصی لازمه رقابت در ارائه خدمات به شهروندان است.

هنگامی که رقابت در فضای بازار باشد، رشد خلاقیت سازمانی نیز با شتاب بیشتری صورت می‌گیرد. در این نگرش است که خلاقیت در بنگاههای کارآفرین به عنوان خلاقیت سازمانی منجر به حمایت از خلاقیت فردی در حوزه‌های مختلف نیز می‌گردد (poltorak,2012,p.23).

از سوی دیگر سیاست گذاری کلان در نظام مالکیت فکری باید در راستای تأسیس شرکت‌های حامی دارایی‌های فکری باشد. این شرکت‌ها به تناسب نیاز صنعت می‌توانند سفارش اختراع اخذ نمایند و حرکتی از نیاز به اختراع شکل دهند. همین شرکت‌ها و بنگاههای کارآفرین می‌توانند طی قرارداد با مخترعین اقدام به بازاریابی و فروش اختراعات نموده و حرکتی از اختراع به نیاز ترسیم نمایند.

همچنین یکی دیگر از آسیب‌های مربوط به دارایی‌های فکری هزینه‌های مربوط به آفرینش از قبیل هزینه اختراع است. بنگاه‌های کارآفرین می‌توانند هزینه اختراع را متقبل شده و در سود آوری آن سهیم باشند.

تشکیل شرکت‌های بورس ایده و اختراعات و راه اندازی بورس ایده و اختراعات نیز روش دیر در راستای تفکر مالکیت فکری سازمانی است[۱۵]. در واقع شناسایی بازار برای آفرینش‌های فکری موجب توسعه معاملات فکری و تثبیت جایگاه بنگاههای کارآفرین می‌شود.

۴-۲- روش حمایت بعدی

روش حمایت بعدی، برخلاف روش حمایت قبلی که رویکرد بازدارنده و زمینه ساز دارد، از رویکردی عملیاتی و کارکردی برخوردار است. در روش حمایت بعدی سه نوع سیستم حمایت ملحوظ نظر است که در زیر توضیح داده خواهد شد.

---

14 - Entrepreneurship Education: A Guide For Educator, Published by European Commission, June 2013,p.6

۱۵ - سازمان توسعه تجارت ایران طی بخشنامه شماره ۴۹۱۲۱۸/۱ مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۸ اقدام به تشکیل کمیسیون تخصصی نشان تجاری نموده است. طبق این بخشنامه یکی از وظایف کمیسیون مذکور، سیاست گذاری و برنامه ریزی در راستای تبیین و توسعه نشان‌های تجاری است.

۴-۲-۱- حمایت تسهیل – محور

منظور از حمایت تسهیل محور به معنای خاص آن عبارت است از طراحی نظام ثبت کارآمد است. اولین شاخص نظام ثبت کارآمد را باید الکترونیکی شدن ثبت آفرینش‌های فکری به شمار آورد (Ibid). فرآیند سنتی و کاغذی ثبت آفرینش‌های فکری نیاز به زمان طولانی دارد و همین زمان طولانی دارای خطراتی است. خطر مهم در سرقت آفرینش فکری و ثبت آن در کشورهای دیگر است. خطر بعدی مربوط به از دست دادن فرصت معاملاتی برای شخص یا شرکت صاحب اختراع در راستای خرید یا فروش حق اختراع و یا تولید انبوه موضوع حق اختراع است. در حالی که الکترونیکی شدن ثبت نه تنها به لحاظ زمانی سریع‌تر است بلکه از امنیت بیشتری برخوردار می‌باشد[۱۶].

دومین شاخص نظام ثبت کارآمد، امکان ثبت موقتی اموال فکری است. ثبت موقتی اموال فکری و اختراعات بویژه در نظام تحقیقی موجب حفظ حق تقدم مخترع می‌شود. ثبت موقتی، تمام امتیازات قانونی ثبت دائمی را از قبیل حق پیگیری و حق بر امتیاز را به متقاضی ثبت اعطاء می‌نماید.

آخرین شاخص در نظام ثبت کارآمد راجع به هزینه ثبت اموال فکری است. ملاک هزینه ثبت آن است که نباید مانع ثبت شود. به عبارت دیگر هزینه هزینه ثبت اموال فکری باید معقول و متعارف باشد. هزینه غیرمعقول می‌تواند از آفت مربوط به رشد خلاقیت و بکاربستن آن به حساب آید.

۴-۲-۲- حمایت‌های تشویق – محور

مهندسی قواعد حقوق مالکیت فکری – بویژه حقوق مالکیت فکری صنعتی – و تحلیل اقتصادی مالکیت فکری، نشان دهنده آن است که نظام مالکیت فکری از ارکان زیربنایی توسعه اقتصادی است. این نظام در پی صیانت از سرمایه‌های فکری و ساماندهی آفرینش‌ها است (posner&lands,2003,p.321). بنابراین طرح ریزی حمایت‌های تشویق محور موجب تشویق افراد و سازمان‌ها جهت خلق آثار فکری فزون‌تر می‌شود. از سوی دیگر به عرضه و انتقال هدفمند آثار فکری و کاربست آنها در اقتصاد ملی نیز کمک می‌نماید. در اینجا و بر مبنای آموزه‌های اقتصاد هنجاری روش مرور زمان مالکیت و طرح تشویق مالکیت فکری به عنوان حمایت‌های تشویق محور بررسی خواهند شد.

۴-۲-۲-۱- روش مرور زمان مالکیت

مرور زمان حقوقی به مفهوم مدت زمان معین جهت استفاده از یک فرصت حقوقی توسط دارنده حق و امتیاز قانونی است. اثر مرور زمان، از دست رفتن فرصت و امتیاز قانونی است. در آفرینش‌های فکری دو جنبه اخلاقی و اقتصادی وجود دارد. جنبه اقتصادی و مادی آفرینش فکری، امکان بهره برداری از اثر فکری را در مدت زمان معین به آفریننده می‌دهد. بدین صورت که اثر مادی دارایی فکری در مدت زمان قانونی، به طور انحصاری، متعلق شخص آفریننده است. لکن در روش مرور زمان مالکیت، دو شاخص مد نظر است. شاخص اجتماعی و شاخص اندازه گیری مرور زمان. در شاخص

---

۱۶ - رویه ثبت گونه‌های مالکیت فکری در اداره مالکیت صنعتی ایران نیز الکترونیکی است.

اجتماعی، منافع جامعه در خصوص اثر فکری مورد لحاظ قرار می‌گیرد. ترس از انحصارگرایی و لزوم بهره مندی از اثر فکری در راستای مصالح اجتماعی در زمره عوامل اثر گذار در شاخص اجتماعی محسوب می‌شوند. به همین خاطر است که اعطای امتیاز اجباری در حوزه‌های نظام سلامت مورد پیش بینی قانون گذاران داخلی قرار گرفته است. (Michael, 2011, p.8) بنابراین هدف باید ایجاد تعادل بین منافع خصوصی و منافع اجتماعی باشد تا هم انگیزه آفریننده حفظ شود و استمرار داشته باشد و هم جامعه از محصول فکری استفاده نماید.

شاخص دیگر مربوط به اندازه گیری مرور زمان است. ممکن است اندازه گیری مرور زمان به عواملی همچون، نوع آفرینش فکری، اولویت نیاز جامعه و سیستم اقصادی حاکم برگردد. به عنوان مثال، مرور زمان حق اختراع در ایران بیست سال است و یا مرور زمان حق تألیف ۵۰ سال بعد از مرگ است. این زمان باید طوری طراحی شود که موجب توسعه اقتصادی و رشد کارآفرینی در سطح جامعه گردد (Ibid). بعد از سپری شدن مرور زمان، حق مادی آفریننده از حوزه خصوصی به حوزه عمومی انتقال یافته و بعد از آن هر شخصی بدون اجازه صاحب اثر می‌تواند از اثر فکری بهره ببرد. به طور کلی مرور زمان بهره مندی از مزایای مادی مادی اثر فکری فرصتی دو جانبه برای صاحب اثر و جامعه داده و حلقه مکمل نوآوری و خلاقیت به حساب می‌آید.

۴-۲-۲-۲- طرح تشویق مالکیت فکری

نگرش سازمانی به مقولهٔ مالکیت فکری نه تنها موجب تشویق نوآوری‌های خلاقانه می‌گردد به کارآفرینی دولتی و سازمانی نیز کمک شایانی می‌نماید. طرح تشویق مالکیت فکری یکی از راهبردهای ساختاری است که طی آن از بنگاهها و اشخاص کارافرین حمایت بیشتری به عمل می‌آید. در حقوق ایران و با ملاحظهٔ قوانین موضوعه می‌توان شیوه‌های تشویق مالکیت فکری را که عبارت از تأسیس شرکت‌های دانش بنیان، نقشهٔ توسعهٔ کارآفرینی ایران و نظام طبقه بندی بومی اموال فکری به شمار آورد.

۴-۲-۲-۲-۱- شرکت‌های دانش بنیان

نشر ایده‌های نو و ایجاد محصولات جدید یا خدمات با کیفیت در گرو پیش بینی عامل‌های تأثیر گذار اقتصادی است. یکی از این عوامل راجع به قانون زدایی است. قانون زدایی در فعالیت‌های اقتصادی به منزله بهینه نمودن قوانین در راستای تشویق و ترغیب فعالیت‌های اقتصادی به شمار می‌رود. در واقع تشریفات زائد حقوقی، خلاهای قانونی، تفاسیر دو وجهی و ابهام گونه قوانین ناشی از عدم شفافیت و روزآمد نبودن مقررات می‌تواند از موانع حمایت و توسعه کارافرینی محسوب شود.

از دیگر سو پیش بینی سیسات های تقنینی با هدف گذاری پرورش ایده و هدایت اختراعات نیز رویکرد تشویق – محور در حقوق مالکیت صنعتی تحلیل می‌شود. قانونگذار ایران طی قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان و تجاری سازی نوآوری‌ها و اختراعات مصوب ۱۳۸۹، و قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب ۱۳۹۰ اقدام به پیش بینی شرکت‌های دانش بنیان نموده است.

این قوانین به دانشی که اقتضای تجاری سازی داشته و دانشی که مهارت – محور باشد در قالب یک شخصیت حقوقی و شرکت تجاری اهتمام ورزیده است. به همین خاطر است که در ماده ۱ از قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان، هدف از تأسیس اینگونه شرکت‌ها توسعه اقتصاد دانش محور و تجاری سازی نتایج تحقیق و توسعه بیان شده است.

به طور کلی ایجاد پارک‌ها و مراکز رشد، تسهیل در تأسیس شرکت‌های دانش بنیان موازی با اعطای معافیت مالیاتی و وام با بهره کم از صندوق نوآوری و شکوفایی ایران بویژه نسبت به شرکت‌های فناوری اطلاعات از مزایای بنگاههای دانش بنیان و کارآفرین است[۱۷].

۴-۲-۲-۲-۲- نقشه توسعه کارآفرینی ایران

نقشه توسعه کارآفرینی ایران مجموعه‌ای جامع، هماهنگ، پویا و آینده نگر است که در افق آن بدنبال تحقق اقتصاد مبتنی بر کارآفرینی و خلق ارزشها ی فکری می‌باشد. نقشه توسعه کارآفرینی ایران بر اساس بندهای ۱ و ۳ سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغی از سوی مقام رهبری و به استناد بند ۴ ماده ۳ قانون تشکیل شورای عالی اشتغال و در ۵۸ مین جلسه شورای عالی اشتغال بتاریخ ۹۱/۳/۳۰ به تصویب وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی رسیده است.

از جمله ویژگی نقشه توسعه کارآفرینی را می‌توان ارتقاء فرهنگ کارآفرینی، کاربردی نمودن ایده‌ها و اختراعات و آینده پژوهی تحقیقات علمی نام برد. نقشه توسعه کارآفرینی بدنبال شناخت ظرفیت‌های بومی و شکل دهی به سیاست گذاری کارآفرینی بر مبنای گفتمان نخبگان اقتصادی است[۱۸].

تعریف شاخص‌های بومی برای توسعه کارآفرینی و حمایت از بخش غیردولتی در این راستا را باید از دیگر مفاد نقشه توسعه کارآفرینی ایران برشمرد. بدیهی است که نقشه توسعه کارآفرینی ایران به عنوان سند بالادستی در عرصه کارآفرینی نیازمند توجه ویژه به مقررات حقوق تجارت و حقوق کارآفرینی، بویژه حقوق مالکیت صنعتی، است.

همچنین ساماندهی نظام مالکیت فکری در نقشه جامع علمی کشور و ذیل راهبرد کلان پیش بینی شده است. به موازای آن و در ماده ۱۷ قانون برنامه پنجم توسعه بر آن صحه گذاشته است. در این ماده به دولت اجازه داده شده است تا برخی حمایت‌های مالی از فعالیت‌ها در حوزه مالکیت فکری را به انجام برساند. در همین راستا معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری اقدام به تنظیم پیش نویسی با عنوان طرح حمایت از ترویج مالکیت فکری ایران نموده است. هدف از این طرح

---

۱۷ - حمایت‌های ویژه از کارآفرینان در حقوق کشورهای دیگر، بویژه کشورهای اروپایی، انجام می‌گیرد. از جمله این حمایت‌ها می‌توان به پوشش بیمه ناشی از ریسک اختراع، بازاریابی مؤثر برای نوآوری‌ها، معافیت‌های ویژه مالیاتی و غیره اشاره داشت. جهت مطلعه بیشتر ر ک Loza,Emila," Innovation,Entrepreneurship and The Law", ۱۶۳۱۳۵۸/available at: ssrn.com

۱۸ - توجه به ظرفیت‌های بومی و تمرکز بر منابع غیر کانی و غیر منبع – محور در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز مورد تاکید قرار گرفته است

عبارت از ترویج فرصت‌ها و روش‌های بهره برداری از اطلاعات دارایی‌های فکری ثبت شده و ترویج روش‌ها و اصول تجاری سازی دارایی‌های فکری اعلام شده است. در واقع بموجب طرح اخیر وظیفه آموزش ترویج مالکیت فکری و وظیفه حمایت از آفرینش‌های فکری ثبت شده با ملاحظه نیازهای اجتماعی و بازاریابی اموال فکری بر عهده معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری گزراده شده است.

در هر حال قانونگذار ایران به ارزش دارایی‌های فکری بیش از پیش پی برده و اولویت اقتصاد دانش بنیان را ضرورت زندگی امروز می‌داند.

۴-۲-۳- حمایت‌های ترمیمی – تنبیهی

یکی از رویکردهای قانونگذار در حمایت از صاحبان اموال فکری، رویکرد تدافعی است. در این رویکرد ضمانت اجراهای مدنی و کیفری به منظور تضمین حقوق تضییع شده و یا رفتارهای تجاوز کارانه موجب پیش بینی قرار می‌گیرد. ضمانت اجراهای مدنی در مقام‌ترمیم وضعیت شخص زیان دیده یا همان صاحب اثر فکری است (Garg,2010,p.3). عمومات مقررات راجع به مسوولیت مدنی ایران شامل دعاوی مسوولیت مدنی ناشی از نقض آثار فکری است. بنابراین اثبات تقصیر زیان زننده در نقض آثار فکری از قبیل نسخه برداری متقلبانه، تکثیر غیر مجاز آثار صوتی، استفاده از علامت مجعول و غیره بر عهده شخص مدعی است. لکن رکن دیگر مسوولیت مدنی ناشی از نقض اموال فکری به ورود ضرری که متوجه مدعی (زیان دیده) است بر می‌گردد. و نهایتاً رابطه سببیت که دربرگیرنده شناسایی علت ضرر بدلیل نقض می‌باشد. ارکان سه گانه فوق در دادگاه ثابت و علی الاصول میزان ضرر مالی نیز بر مبنای مستندات و احیاناً ارزیابی کارشناسی تعیین می‌شود.

قابل ذکر است که خسارات تحمیلی بر آثار فکری لزوماً مالی نبوده و ممکن است شامل خسارات غیر مالی نیز گردد که در صورت اثبات و احراز، مشمول جبران‌های خسارت مقتضی می‌گردد. چند نکته در باب حمایت‌های ترمیمی مهم تلقی می‌شود (Ibid). نکته اول مبنای مسوولیت است که به اعتبار قواعد عام مسوولیت مدنی مبتنی بر نظریه تقصیر است. این نظریه فرآیند اثبات تقصیر را بویژه در دعاوی علیه اشخاص حرفه‌ای و شرکت‌ها سخت نموده و مدعی زیان را در فضای تعذر قرار می‌دهد. نکته دوم دادگاه ذی صلاح در طرح دعاوی آثار فکری است که بنا به صراحت قانونی، یکی از شعبات دادگاه عمومی تهران است. این اقدام قانونگذار در محدود نمودن دادگاه صلاحیت دار می‌تواند آثار سوء از جمله فراوانی تعرض به آثار فکری، اغماض از حق پیگیری حقوقی و افزایش دعاوی خاکستری را بهمراه داشته باشد.

حمایت تنبیهی قانونگزار از آثار فکری، جرم انگاری برخی رفتارهای بزهکارانه علیه این آثار است. در قانون مجازات اسلامی و طی مواد ۱۲۰ لغایت ۱۲۵ از بخش تعزیرات، دسیسه و تغلب در تجارت جرم تلقی شده است. در واقع تقلب در تجارت بر خلاف اصل رقابت عادلانه به حساب آمده و به نوعی تجاوز علیه نظم بازرگانی ارزیابی می‌گردد.

جعل علامت تجاری ثبت شده، الحاق کسر یا تغییر علامت متعلق به دیگری، قرار دادن علامت مجعول بر روی اوراق، فروش محصول با علامت مجعول، صادرات یا واردات محصول با علامت غیر

واقعی، عدم استعمال علامت اجباری برای فروش؛ نقض حقوق معنوی پدید آورنده و مواردی ازین دست جزء مصادیق مجرمانه در حوزهٔ مالکیت فکری ادبی و صنعتی به شمار می‌آیند (ابراهیمی، ۱۳۸۵،ص ۵۱).

قانونگذار ایران در برخی قوانین خاص نیز از آثار فکری حمایت کیفری نموده است. به عنوان نمونه در ماده ۶ قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی مصوب ۱۳۸۳؛ معرفی وانتساب غیر واقعی مبدأ جغرافیایی کالا جرم تلقی شده است.

تحصیل غیر قانونی اسرار تجاری، استفاده نامشروع از نام تجاری، استفاده نامشروع از علامت تجارتی که موجب فریب و اشتباه گردد به ترتیب طی مواد ۶۵ و ۶۶ از قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ جرم تلقی شده‌اند. همچنین بر اساس ماده ۶۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، هر شخصی اعمالی را که طی مواد ۱۵، ۲۸، ۴۰ جزء حقوق مالک محسوب می‌شود و یا عمل غیر قانونی مندرج در ذیل ماده ۴۷ که هر گونه استفاده از نام تجاری توسط اشخاص ثالث اعم از اینکه به صورت نام تجارتی باشد یا علامت جمعی یا هر گونه استفاده از آنها که عرفا باعث فریب عموم شود مرتکب گردد، مجرم تلقی شده و علاوه بر جزای نقدی به حبس تعزیری از ۹۱ روز تا ۶ ماه یا هر دو محکوم می‌شود[۱۹].

بنابراین اگر چه که حمایت کیفری می‌تواند یکی از شیوه‌های مؤثر و تدافعی در حوزه مالکیت فکری به حساب آید و اگر چه که قانونگذار ایران در قوانین خاص تلاشی ستودنی در این مسیر به عمل آورده است، لکن پر واضح است که اولویت در حمایت از آثار فکری، طراحی نظام حمایتی همه جانبه می‌باشد.

❑ ۶- برآمد

مهندسی و مدیریت آفرینش‌های فکری از جمله اختراعات، نشان‌های تجارتی، نام‌های تجارتی، طرح‌های صنعتی و غیره بر عهده نظام مالکیت فکری است. از سوی دیگر نگرش تطبیقی به نرخ رشد تجاری و افزایش تولید ناخالص کشورها، حکایت از اهتمام بر آفرینش‌های فکری و حمایت مؤثر از آنها دارد. حمایت مؤثر از تولیدات جامعه و پرورش نخبگان علمی – اقتصادی در گرو مقررات زدایی هوشمندانه و رویکرد حمایتی ویژه قواعد حقوقی، بالاخص قواعد مالکیت فکری، است.

در این مقاله تلاش گردید تا بر مبنای مکتب اقتصاد حقوق و به اعتبار سیاست‌های کلان اقتصادی کشور و با نگرشی جامع، به رصد نمودن چالش‌های بر سر راه مالکیت فکری پرداخته شود. در ادامه و با توجه به قوانین راجع به صنعت کارآفرینی، بعنوان فرزند چابک عرصه تجارت، اقدام به احصاء روش‌های حمایتی مؤثر و کارآمد گردید.

---

۱۹ - در قوانین راجع به مالکیت فکری ادبی و هنری نیز بعضاً ضمانت اجراهای کیفری پیش بینی شده است. مواد ۱۳ لغایت ۱۶ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای، ماده ۷ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲، ماده ۱ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیر مجاز مصوب ۱۳۸۶ و ماده ۲۳ قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ در این خصوص قابل تأمل است.

به طور کلی تغییر نگرش در سیاست تقنینی از نیاز به آفرینش، آموزش حقوقی به بنگاههای کارآفرین، الکترونیکی شدن حداکثری چرخه تجارت، سیاست مرورزمان مالکیت، آینده پژوهی حقوقی با درک شرایط اقتصادی و اهتمام بر نقشه توسعه کارآفرینی ایران در کنار نقش آفرینی در عرصه همکاری‌های بین المللی می‌تواند موجبی برای رونق تجارت داخلی و بین المللی بوده و در نهایت سهم مالکیت فکری در رشد و توسعه اقتصادی را پر رنگ‌تر نماید.

❐ منابع و مآخذ

فارسی

۱-ابراهیمی، یوسف (۱۳۸۵) مسوولیت مدنی ناشی از نقض کپی رایت، پایان نامه به راهنمایی قنواتی، جلیل، پردیس فارابی دانشگاه تهران.

۲-حبیبا، سعید (۱۳۸۸) چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری، فصلنامه حقوق، دوره ۳۷، شماره ۴.

۳-حبیبی، بهنام، « حقوق فولکلور (فرهنگ عامه)، انتشارات مجد، ۱۳۸۸

۴-مقیمی، سید محمد، داریانی، محمود (۱۳۹۱) مبانی کارآفرینی، نشر فراندیش، چاپ چهاردهم، زمستان ۹۱.

انگلیسی

5-Chisum, S, Donald (2011) Understanding Intellectual Property Law, Lexis Nexis, 2ed.

6-Entrepreneurship Education: A Guide For Educator (2013) Published by European Commission, June 2013.

7-Garg, Richa (2010) Tort in Intellectual Property, Indian Institute of Technology,2010,at: ssrn.com/1672183

8-Herbert. J, Hovenkamp (2003) Anticompetitive settlement of intellectual property disputes, Minnesota law review,vol.98,2003

9-Loza, Emila, Innovation, Entrepreneurship and The Law", available at: ssrn.com/1631358

10-Poltorak, Alexander (2012) Essentials of Intellectual Property, Law, Economics and Strategy, Wiley Pub,2ed.

11-Posner, Richard & Landes,William (2003) The Economic Structure of Intellectual Property Law", Belknap Press.

12-Posner. A, Richard (2005) Intellectual Property: The Law and Economic Approach, Journal of Economic Perspectives,Vol.19.

13-Risch, Michael (2011) IP and Entrepreneurship in an evolving economy: A case study, Villanova University.